УДК 821. 111. 091

© Катерина Лабай
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЛЕГЕНДАРНИЙ ОБРАЗ У РОМАНІ Р.ЖЕЛЯЗНИ ТА Р.ШЕКЛІ “ЯКЩО З ФАУСТОМ ВАМ НЕ ПОЩАСТИЛО”

Аналізуються образи Фауста та його антагоніста Лже-Фауста. У романі Р.Желязни та Р.Шеклі “Якщо з Фаустом вам не пощастило” Мак і Фауст проходять свій шлях вибору та рішення, боротьби між божественним і диявольським. Тут наявна дуельна колізія: людина проти людини, носій добра проти носія зла. *Ключові слова: трансформація, договір, сюжет, традиційний образ.*

Роман Р.Шеклі, Р.Желязни “Якщо з Фаустом вам не пощастило” представлений фантастичним подіями, які знаходяться на вузькій грані можливого і неможливого. Як вважає А.Нямцу, досить показовою є структурно-семантична трансформація загальновідомих домінант у романі Р.Желязни й Р.Шеклі, що являє собою синтез загальнокультурних традицій, які накладаються на загальновідомі колізії фаустівського сюжету, наповнюючи їх несподіваним звучанням. Просторові переміщення персонажів тут ускладнюються подорожами в часі, а умовно-реалістичний контекст має ряд об’єктивних історичних характеристик. Відштовхуючись від гетівської трагедії, автори опираються на традиції авантюрного роману [7, с.144]. У романі склався складний синтез стійких літературних схем і оригінальних конструкцій. Ситуація “цей проти того” не раз змінювалася, але як закономірність, як формула, завжди зберігає своє значення. Тож ***актуальність*** теми статті зумовлена потребою переосмислення легендарного образу в романі Р.Желязни й Р. Шеклі «Якщо з Фаустом вам не пощастило».

У романі наявна дуельна колізія: людина проти людини, носій добра проти носія зла. В “Пролозі на небі” у Гете полеміка про долю Фауста як представника всього людства повинна остаточно розв´язати давню суперечку між Богом і Мефістофелем. У романі архангел Михаїл та Мефістофель об’єктом експерименту обирають професора Яґеллонського університету Іоганна Фауста. Михаїл пояснює як влаштований світ: “Добро і Зло протистоять одне одному, вони повинні вести свою вічну боротьбу на рівних, розуміючи, що боротися – не означає отримати повну й остаточну перемогу. Добро і Зло залежать одне від одного, бо одне немислиме без іншого… Суть у тому, що Добро і Зло рівні між собою… Ми ведемо боротьбу, ми хочемо отримати остаточну перемогу над супротивником, проте, знову піднімаючись на вищий рівень, ми бачимо, що така перемога не тільки неможлива, а й небажана” [10, с.253].

Фауст у романі задається питаннями користі його знань, адже він “виявив, що незважаючи на всі свої знання, я не можу позбутися навіть від... лихоманки, яка мучить мене” [10, с.8]. Фауст вважає, що пастух щасливіший за нього, бо він не намагається розв´язати нерозв’язні завдання. Вчений здобув славу серед поважних городян і мудреців, ім’я його відоме не тільки на батьківщині, а й за її межами. Однак усі ці почесті не можуть розігнати хандру і вилікувати хворобу: дедалі частіше вранці Фауста мучить озноб, риси обличчя загострюються, а життєві сили покидають тіло. Розмірковуючи над своїм життям, Фауст... чує дзвони, що сповіщають про свято Пасхи. Порівняємо з “Фаустом” Гете: залишившись один, учений занурюється в стан похмурої безвиході. Гіркота від усвідомлення того, що життя пройшло в порожніх заняттях, серед книжкових полиць, склянок, приводить Фауста до страшного рішення – він готовий випити отруту, щоб покінчити із земною долею. Натомість хоровий спів рятує Фауста від самогубства.

Мефістофель пропонує Фаустові угоду, за якою йому треба взяти участь в експерименті. Мефістофель разом з Фаустом планують подорожувати в часі – в майбутнє або в минуле, залежно від того, що диктуватимуть правила гри. В кожному з епізодів Фауст зіграє відведену йому роль. Він буде поставлений перед вибором, за ним будуть спостерігати й оцінювати кожний вчинок. Мефістофель пояснює, що судити Фауста будуть не особисто, а як представника людства, обраного в якості об’єкта випробування обома сторонами. Всі смертні будуть оцінені через призму вчинків Фауста: в такий спосіб буде розв’язане й питання щодо розуміння людської моралі, етики. Мефістофель пропонує договір Фаусту, але помилившись, віддає правління у руки шулера Мак Трефа.

Зайнявши місце Фауста, Мак уклав договір з Мефістофелем, однак у такий спосіб втягнув у експеримент і справжнього Фауста. Феномен потойбічності викликає або страх перед незвіданим, або жагу пізнання, збуджуючи суперечливе й сильне естетичне почуття. Фауст відчував небувалий приплив енергії, коли дізнався, що його залишив у дурнях авантюрист і пройдисвіт, який не сміє визначати долю доктора Фауста, привласнивши собі чуже ім'я. Фауст пройшов ритуал вибору за крок до невідомості, залишивши в минулому спокійне життя на користь пригод.

Вирушивши на пошуки самозванця, Фауст прибуває на Кухню Відьом та вимагає процедури омолодження. Факт омолодження цікавить Фауста з фізичного погляду, він хоче стати привабливим красенем. Як і у "Фаусті" Гете, знадобилося втручання диявольської сили, щоб перетворити старіючого чоловіка на молодого галантного кавалера.

Мак, який представляв людство у цій суперечці, повинен був зробити свій вибір у п'яти запропонованих йому ситуаціях. Якщо б Мак відмовився проходити випробовування – перед ним відкривалися б перспективи бути закинутим у похмуру безодню, де немає ні верху, ні дна, ні ночі, ні дня, ні часу, ні простору, і де його будуть мучити вічними тортурами: нестерпним болем і жахливими кошмарами, повільною, жахливою смертю. Обидві сторони, які беруть участь у Війні, можуть послати своїх спостерігачів на місце проведення вирішального експерименту, чим жодна зі сторін не отримує переваг у боротьбі. Мак отримав більше, ніж очікував, і втрачати йому доведеться більше. Його власна доля для нього набагато важливіша, ніж доля професора алхімії. Він вважає, що якщо вже сталося так, щоб він став Фаустом, значить, той, інший Фауст – не більше Фауст, ніж він сам, а отже, й не має ніякого права на це ім'я.

Перед нами тут два головних героя: Фауст і Мак (Лже-Фауст). Один вважає себе хазяїном подій, тішить себе ілюзією володіння ситуацією. Інший фактично є цим хазяїном, займаючи командну позицію та маніпулюючи вчинками першого. Кожен з них почергово бере на певний час кермо влади чужою долею. Герой, що був іграшкою в руках інших, уже сам грає іншими. Підбурювані провокаторами зі сторони Добра і Зла, герої діють кожний на власний розсуд. Ініціатива переходить від Мака до його супротивника і навпаки, допоки не стане відомий результат суперечки. Силами Світлих Мак відправлений у маленьку кімнату з дзеркальними стінами, підлогою та стелею. Дзеркала, розташовані під різними кутами один до одного, породжували безліч відображень. Дзеркала, які знаходилися одне навпроти одного, створювали ілюзію нескінченних темних коридорів, що ведуть у нікуди, або похмурих провалів. Мак побачив безліч своїх відображень: деякі були повернені обличчям до нього, деякі – боком або спиною, а інші взагалі були перевернуті. Мак дуже здивувався, помітивши, що його відображення певним способом знайшли самостійність. Така поведінка його двійників здалася йому зловісною ознакою. В його голові пролунав беззвучний голос: "Я божеволію!", інший відповів: "Сподіваюся, тут знайдеться що почитати" [10, с.158].

Юнг вважав, що тільки у дзеркалі картини світу можна побачити себе цілком. Тільки в образі, який людина створює, вона постає перед собою. Не можна надати світу іншу особу, ніж свою власну. Мак грає роль Фауста, а отже, на його образ нашаровується ще й образ Фауста, відомого вченого. Отже, коли Мак досягає тієї межі, де починається його дзеркальне відображення, виявляється, що відображається там скоріше не Мак (авантюрист і шулер), а Фауст.

На початку роману Маку дається така характеристика: нахабний вискочка, вправний у карткових іграх, який належить до тих людей, які поводяться з долею так, як досвідчені наїзники з конем. Прослідкуємо образи його дзеркальних "двійників": 1) сидить у кріслі й читає книгу; 2) сидить на березі річки і ловить рибу; 3) розвалився в кріслі; 4) сидів за столом, їв ростбіф і йоркширський пудинг; 5) спав на м'якій пуховій перині; 6) сидів на вершині невисокого пагорба, закинувши голову, і стежив за польотом повітряного змія, мотузку від якого він тримав у руках. Якщо зробити припущення, що тут проілюстрований симбіоз образів Мак+Фауст, тоді ми доходимо висновку, що читання книги у кріслі, більше підходить для Фауста, який не одну ніч провів за читанням книг, а ловити рибу – метафора, де вода як первісна стихія, як лоно, в поєднанні з рибами або рибоподібними істотами, є науковою ідеєю. Що ж стосується останньої дії – споглядання повітряного змія, звернімося до тексту роману, де Фауст промовляє: "Яка користь у мудрості, якщо твій розум… приречений вічно блукати в пітьмі, подібно до корабля без керма і без вітрил, який пливе невідомо куди з волі вітру і хвиль? Можливо, краще перервати цей важкий і похмурий сон одним ударом?" [10, с.9]. Тим

самим повітряний змій (він же корабель без керма і вітрил) є уособленням самого Фауста в розпачі, який не наважується переступити себе. Допоки Мак грав роль Фауста, він був з ним одним цілим. На користь цього говорить той факт, що Мак вирішив подивитись у чарівне дзеркало доктора Д., щоб перемогти Фауста, але йому не дозволили цього зробити.

Фауст у романі Р.Шеклі, Р.Желязни є людиною тріумфуючою, незважаючи на всі свої недоліки й слабкості, намагається будувати свою власну долю, не звертаючись за допомогою до вищих сил. Фауст закликає розпустити весь небесно-підземний парламент – купку ангелів і чортів, які набридли своїми нескінченними суперечками, аргументуючи це тим, що в людині закладені величезні можливості, для того, щоб розвивати їх, щоб іти шляхом самовдосконалення, досягаючи вищих результатів. Фауст закликає смертних піклуватися про себе власними силами – людство піде шляхом прогресу, а поведуть його ці генії, ці предтечі великих учених. Фауст згадав найвеличнішу хвилину в своєму житті – як він стояв у центрі величезної зали, оточений магами, які могли б започаткувати нову епоху. Він приходить до думки, що коли-небудь людство досягне необхідного рівня розвитку, стане гідним Фауста, і ось тоді настане мить, про яку він так довго мріяв. У той момент, коли Іліт забажала почати нове життя по той бік Добра і Зла, Фауст із цікавістю подивився на неї, він знову відчув себе Фаустом, промовивши: “Ми обоє почнемо все спочатку. Нас чекає довгий шлях… Мені здається, прийшла пора сказати: Зупинись, прекрасна мить!” [10, с.308].

Ніцше у своєму творі “По той бік Добра і Зла” розмірковував, що разом із силою духовного прозріння людини зростає простір навколо неї: світ стає глибшим, її погляду відкриваються все нові зірки, загадки. У “Так казав Заратустра” Ніцше є згадування про чарівника, який став чарівником для всіх, але для себе перестав ним бути. Старий чарівник втомився від себе і сказав, що він не величний. За це Заратустра шанує його, адже навіть, якщо тільки на одну мить, але в цей момент чарівник був правдивий. Тут можна провести паралель між чарівником і Фаустом, адже, коли Фауст зізнався, що він не є величним, Доля одразу дала йому можливість, якою він скористався, почавши нове життя з Іліт. Незважаючи на це, Ананке (Доля) вважає Фауста байдужим, не здатним любити і співчувати; особистістю, яка не наділена такими чеснотами, як доброта і щирість, якого не хвилюють чужі долі, і навряд чи він стане по-справжньому піклуватися про людство.

Гавриїл пояснює Фаусту, що на суді йшлося не про нього особисто, а про людство в цілому, адже Фауст репрезентає весь рід людський. Вказавши на його недоліки, Ананке у такий спосіб вказала на недоліки інших людей. Фауст, у свою чергу, з цим погодитися не може: “У нас вишукують якісь недоліки й оголошують нас стороною, що програла через те, що ми не володіємо певними якостями. Ми намагаємося розвинути в собі ці якості, однак наступного разу вони обов’язково знаходять ще щось, і так до нескінченності” [10, с.306].

Висновки. У романі окреслюється думка, що Фауст не є справжнім володарем знаменитого фаустівського духу. Мак, людина що не наділена особливими знаннями і надприродними здібностями, все ж намагається діяти самостійно, підтверджуючи, що не ім’я прикрашає людину. Фауст вважає, що Маку далеко до фаустівського образу, що він не наділений фаустівською твердістю духу. Фауст звинувачує суперника в тому, що той не має ніякого поняття про історію, філософію, політику, хімію, оптику, алхімію, етику, магію. Мак для Фауста нічим не примітна особистість, одна з багатьох тисяч простих смертних. Вирок Ананке скасований. Мак оголошується справжнім переможцем, хоча не за видатні якості. Було вирішено привернути загальну увагу до маленьких людей – до простих смертних, з усіма їхніми недоліками. Мак – герой епохи, його вчинки були прості й нехитрі, адже служив він собі самому. Мак розуміє, що не можна розібратися, де є Добро, а де – Зло: вони тісно переплелися між собою. Порівняємо з “Фаустом” Гете, де незважаючи на формальний програш парі, Господь дарує душі Фауста піднесення на небеса за невпинність і відвагу пошуків розуму, за прагнення. Фауст у Гете стає символом нестримного людського прагнення до волі самовираження, символом творчої сили розуму, що безупинно змінює світ. Його ж супутник Мефістофель – символ невір’я в сам факт, зміст цього прагнення. Тут простежується ідея віри в здатність людини цивілізованої, ерудованої, зі знаннями, досвідом, відповідним вихованням, яка покращує цей світ, активно втручаючись у різні, у тому числі природні сфери буття.

Література

1.Аникст А.А. “Фауст” Гете: Лит. коммент /А.А.Аникст. – Москва: Просвещение, 1979. – 240 с.
2.Вулис А.З. В мире приключений: Поэтика жанра /Вулис А.З. – М.: Советский писатель, 1986. – 384 с.
3.Гаков Вл. Четыре путешествия на машине времени (Научная фантастика и ее предвидения) /Вл.Гаков. – М.: Знание, 1983. – 192 с.
4.Гете Й.В. Фауст /Й.В.Гете; [пер. з нім. М.Лукаша]. – Харків: Фоліо, 2003. – 400 с.
5.Легенда о докторе Фаусте /[изд. подгот. В. М.Жирмунский]. – 2-е изд., испр. – Москва: Наука, 1978. – 423 с.
6.Нямцу А.Е. Миф. Легенда. Литература: (теоретические аспекты функционировния) /Анатолий Нямцу; Черновиц. нац. ун-т им. Ю. Федьковича, Науч.-исслед. центр "Библия и культура". – Черновцы: Рута, 2007. – 519 с.
7.Нямцу А.Е. Русская фаустиана: учеб. пособие /Анатолий Нямцу. – Черновиц. нац. ун-т им. Ю.Федьковича, Науч.-исслед. центр "Библия и культура". – Черновцы: Рута, 2009. – 287 с.
8.Нямцу А.Е. Русская литература в контексте мировых традиций /Анатолий Нямцу. – Черновиц. нац. ун-т им. Ю. Федьковича, Науч.-исслед. центр "Библия и культура". – Черновцы: Рута, 2009.– С. 262 – 265.
9. Нямцу А.Е. Поэтика современной фантастики /А.Е.Нямцу. – Черновиц. нац. ун-т им. Ю.Федьковича, Науч.-исслед. центр "Библия и культура". – Черновцы: Рута, 2002. – Ч.1. – 2002. – 240 с.
10.Роджер Желязны, Роберт Шекли Если с Фаустом вам не повезло... /Желязны Роджер, Шекли Роберт. – М.: Feedbooks, 1991. – 332 с.
11.Якушева Г.В. Фауст в искушениях XX века: Гётевский образ в русской и зарубежной литературе /Г.В.Якушева – Москва: Наука, 2005 – 258 с.

Summary

Labay K. The Legendary Image in the Novel by Roger Zelazny, Robert Sheckley “If at Faust You Don’t Succeed”. *This article analyzes the images of Faust and his opponent, the False Faust. The novel by Roger Zelazny, Robert Sheckley “If at Faust You Don’t Succeed” Mack and Faust passing thy way of choice and solutions, struggle between God and demon. There is planned conflict: man against man, the bearer of goodness against evil carrier. Keywords: the transformation, the contract, the plot, the traditional image.*

УДК 1(091):316

© Ольга Бойко
Українська академія банківської справи Національного банку України

РОЛЬ ТІЛЕСНОСТІ В ДОЗВІЛЛЄВИХ ПРАКТИКАХ

Закцентовано увагу на розумінні тілесності як соціокультурного феномену. Показано, що тілесність репрезентує людину в сучасному світі безпосередньо через соціальну значущість, зокрема через дозвіллєві практики. Проаналізовано праці представників екзістенційно-антропологічного та постмодерністського напрямів щодо розуміння тілесності та ролі тілесності в сучасних дозвіллєвих практиках. Ключові слова: антропологія, дозвіллєві практики, екзистенціалізм, тілесність, постмодернізм, тіло.

Характеризуючи сучасне суспільство, використовують різноманітні конструкти, такі, наприклад, як «цивілізація дозвілля», «суспільство споживання», які підкреслюють зростання значення цінностей вільного часу в житті індивіда. А відпочинок і дозвілля вже не розглядаються як спосіб «розслабитися». В такому суспільстві дозвілля переважно має активний характер і є способом самореалізації за межами професії. Значною частиною вільного часу та дозвіллєвої поведінки є практики, спрямовані на власне фізичне вдосконалення. Сьогодні потрібно враховувати в культурі дозвілля наявність тілесних практик, які є за формою екстремальними, граничними, що допомагають виявити межу можливостей, показати масштаб людського в людині. Тому дедалі більша частина вільного часу відводиться на конструювання власного тіла. Для успішної реалізації себе як сучасної людини вже недостатньо просто відпочити, потрібно “бути у тонусі”. Прискорений темп культурних, соціальних і технічних інновацій у добу глобалізації змінює статус дозвілля, яке перетворюється на ресурс розвитку